Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2009_2_7.pdf | DOST. 12/02/26 8.16

Z HISTORIE GENERATIVNÍ GRAMATIKY

Radim Sova: Unfashionable Studies on Noam Chomsky and Petr Sgall. *Travaux linguistiques de Brno 1*. Lincom Europa. München 2007. 74 s.

Dnes nejrozšířenější generativní přístup k jazyku doznal od vydání základní práce svého tvůrce N. Chomského *Syntactic structures* v r. 1957 do dneška takového rozšíření a zároveň se rozvinul do hloubky do té míry, že v něm v jeho dnešních verzích nacházíme podobu s původním přístupem s jistými potížemi. Nezměněna zůstala jen původní Chomského koncepce založená na procesuálním vyvozování správně tvořených vět jazyka z množiny jednotek a pravidel. Generativní přístupy k jazyku mají mnoho zastánců, ale i četné kritiky a odpůrce, zůstat k nim lhostejný však téměř není možné. Počet lingvistů, zvláště mladých a nejmladších, kteří se s touto metodologií ztotožňují, stále roste. Vznikl tak prostor i pro výzkum historie této etapy jazykovědné teorie i praxe.

Jedním z prvních lingvistů, který se inspiroval Chomského koncepcí, ale jako jediný přitom vychází z domácí lingvistické tradice, je pražský obecný lingvista Petr Sgall. Radim Sova, mladý pracovník Masarykovy univerzity v Brně, se vztahem obou tak rozdílných i shodných koncepcí zabývá v knize, kterou opatřil přívlastkem „nečasová“.

Sovova kniha má pět kapitol hutného, informacemi nasyceného textu. Kupříkladu v poznámkách pod čarou autor podává stručně a instruktivně jednotlivá až encyklopedická poučení o vývoji strukturní lingvistiky, nebo na s. 40-41 formou srovnávací tabulky shrnuje shodné a rozdílné rysy přístupu Chomského a Sgallova jak na jazykové, tak formalizační (algebraic) rovině. Dvě kapitoly obsahují popis teoretického aparátu jednak Chomského standardní teorie transformační gramatiky (TG), jednak Sgallova funkčního generativního popisu (FGD, functional generative description), třetí se zabývá zrodem a srovnáním obou koncepcí. Konstatují se tu známá teoretická východiska N. Chomského, z negenerativních zejména karteziánský způsob nazírání světa a s ním související myšlení tvůrců portroyalské gramatiky z konce 17. stol., jakož i učení Wilhelma von Humboldta. Na druhé straně východiska jazykového popisu u Petra Sgalla a jeho žáků se v negenerativních aspektech označují jako (funkčně) strukturalistické a stratifikační. Sgall totiž generuje (české) věty z pozic znakové teorie: z nejvyšší roviny věty, roviny sémantické, se přes další roviny, syntaktickou, morfematickou a morfonologickou, převádí význam až k reprezentaci v rovině fonetické. Orientace na domácí tradici pražské jazykovědné školy, ale i na paralelní stratifikační lingvistiku S. Lamba, je tu zřejmá a je i proklamována. P. Sgall již v samém založení své teorie odmítá na jazykový význam rezignovat; jak známo, Chomsky a jeho pokračovatelé se k začlenění sémantiky (R. Sovou však zpochybňované, viz dále) do svých původně asémantických koncepcí propracovali až později a postupně. Dalším primátem Sgallova přístupu je, že se jako první zabývá generativním popisem jazyka flektivního, a to slovanského. K tomu se neslavisté mezi generativisty TG propracovávají až o řadu let později a tento boom pak nabývá na síle vlastně až od doby nedávné.

Velmi propracované jsou zvl. ve 4. kapitole pasáže věnované úvahám o postupném začleňování složek označovaných jako sémantické do teorie TG. Autor soudí, že žádná z peripetií pojetí TG tuto otázku nevyřešila. Především jako sémantické (of semiotic character) nemohou být podle něho chápány verze Extended Standard Theory a Trace Theory. Avšak i u dvou dalších, Government-Binding Theory a Minimalist Program, jde o stará východiska, obohacená jednak o univerzální parametry, jednak o minimalizaci popisu, tj. o ekonomizaci procesů derivace a reprezentace (kde *movements* je termín nahrazující předchozí transformace). Ve srovnání s tím se základní lingvistický přístup Sgallovy školy změnil podle autora jen v jediném: r. 1992 byla odstraněna rovina povrchové (tj. větněčlenské) syntaxe; podle mého názoru v souladu s valenční

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2009_2_7.pdf | DOST. 12/02/26 8.16

teorií, která pracuje jen se slovními druhy a tvary. Další změny ve FGD byly podle autora jen rázu technického.

Sovova kniha přináší velmi mnoho užitečného jak v pasážích shrnujících Chomského přístup v konfrontaci s koncepcí FGD, tak ve stručném a přehledném komentáři ke Sgallově koncepci, která se ve světě zatím netěší takové popularitě jako generativní koncepce zámořské. Radim Sova také instruktivně srovnává metajazyk TG s metajazykem evropské lingvistiky; jí také přisuzuje větší lingvisticky explikační potenciál. Z jeho formulací v podstatě vyplývá, že např. i minimalistický program TG je programem metateoretickým, nikoli metajazykovým. Na s. 68, v poslední kapitole, věnované dalšímu vývoji TG, se doporučuje, aby TG důsledně lišila jazykové jednotky od prostředků jejich formálního záznamu (to be consistent in distinguishing linguistic units from means of their formal representation). Jinak totiž podle autora z kterékoliv budoucí varianty TG stěží vyplyne něco jiného než nový generativní mechanismus nebo efektní formální aplikace (derivational calculus or neat algebra). Na téže straně autor konstatuje, že teprve za jistých technicky specifikovaných podmínek by se teorie TG jako celek mohla stát teorií opravdu lingvistickou (a theory genuinely linguistic). Domnívám se však, že v tomto ohledu je autor poněkud striktní. TG je zatím stále ve stadiu hledání formalizačně nejvhodnějších nástrojů lingvistického popisu, takže hledání instrumentů optimálních pro univerzalistický popis mnoha jazyků v dané době stále ještě v generativistickém bádání převládá.

Práce Radima Sovy potvrzuje, že generativní popis jazyka nelze odmítat pro jeho údajné formalizační zatížení. Současný rozvoj vědy spěje k interdisciplinaritě jak po obsahové, tak po metodologické stránce. Dodejme, že práce Petra Sgalla a jeho skupiny přinesly řadu nových poznatků klasické lingvistické bohemistice i slavistice. S TG zase souvisí zájem řady badatelů z oblasti jazykovědné slavistiky o předchomskyánské, negenerativní (Z.S.Harris) transformační relace v jazyce, srov. např. Daneš 1965, Adamec 1971, Worth 1958 aj. Avšak i nadějně se rozvíjející hnutí minimalistické TG znamená nejeden přínos pro lingvistickou slavistiku, a tím zpětně i sobě samému. Jmenujme ve Slovinsku jména jako Tatjana Marvin, Franc Marušič, Rok Žancer, v Polsku Adam Przepiórkowski a další, v Rusku Asja Perelcvejg nebo Sergej Tatevosov a mnoho jiných a jinde. V české lingvistice je to zejména matka domácího minimalismu Ludmila Veselovská (Olomouc), která iniciovala zájem už desítek mladých lingvistů na univerzitách v Brně i v Praze (srov. link na její festschrift s autory příspěvků působících doma i v zahraničí, jako je Mojmír Dočekal, Lucie Medová, Petr Biskup, Markéta Ziková a mnozí další).

Recenzovaná kniha vyšla jako první svazek řady Travaux linguistiques de Brno. Její editor Bohumil Vykypěl je znám jako autor další „nečasové“ studie (2005), a to o kodaňské škole glosematické. I když další tři už vyšlé svazky TLB nejsou výlučně lingvohistoriografické, nelze nevzpomenout dalšího historiografa jazykovědy, který v Brně značnou část života působil, totiž Josefa Vachka, autora klasické knihy o pražské škole (1966). Tamní univerzita společně s pobočkou ústavu akademie věd už od doby poválečné vytvářejí druhé významné lingvistické centrum v českých zemích. Je velmi dobré a záslužné, že se prostřednictvím TLB o brněnské jazykovědě dovídá i svět.

Bibliografie

Adamec, Přemysl, 1971: *Transformační syntax současné ruštiny*. Praha.

Daneš, František, 1965: Jeden typ doplňku se spojkou jako. *Naše řeč 48*. 263–271.

Sgall, Petr, 1972: Zur Frage der Ebenen im Sprachsystem. *TLP 1*. 95–106.

Sgall, Petr et al., 1986: *Úvod do syntaxe a sémantiky*. Praha.

Sgall, Petr et al., 1969: A Functional Approach to Syntax in Generative. *Description of Language*. New York.

Slavistična revija (https://srl.si) je ponujena pod licenco
Creative Commons, priznanje avtorstva 4.0 international.
URL https://srl.si/sql_pdf/SRL_2009_2_7.pdf | DOST. 12/02/26 8.16

Uličný, Oldřich, 1968/69: O netradičním popisu jazykového systému. (P.Sgall: Generativní popis jazyka a česká deklinace.) *Český jazyk a literatura 19*. 285–288.

Uličný, Oldřich, 1972: On Semipredicative Constructions Seen from the Standpoint of Double-Base Transformation and Complex Condensation. *Linguistics 82*. 70–88.

Vachek, Josef, 1966: The Linguistic School of Prague. *An Introduction to Its Theory and Practice*. Bloomington – London.

Vykypěl, Bohumil, 2005: Glossematikstudien. *Unzeitgemaesse Betrachtungen zu Louis Hjelmslevs Sprachtheorie*. Hamburg.

Worth, Dean S., 1958: Transform Analysis of Russian Instrumental Constructions. *Word 14*. 247–290.

Oldřich Uličný
Olomouc